

Florence Nightingales elev blev pionjär i Sverige

Engelska ikonerna Florence Nightingales insatser som samarit och sjuksköterska på fältsjukhuset i turkiska Scutari under Krimkriget 1853–56 är allmännyttiga i västerländsk historieskrivning. Men kvinnan bakom myten är någon annan än den fromma, kyska, självpoffrande, gratisarbetande ängel som har hyllats i skrift efter skrift under de senaste hundra åren. Ett av de mindre kända resultaten av hennes arbete är att det indirekt har satt sin prägel på den svenska sjuksköterskeutbildningen och de rutiner som än i dag tillämpas på vårdavdelningar runtom i Sverige.

Florence Nightingale var i själva verket, trots sin kroppsliga skröplighet, en viljestark, företagsam, målmedveten och stridbar feminist, som hade en mycket klar uppfattning om vad som försiggick i samhället och vad som måste göras för att sjuka och fattiga skulle få det bättre – och kvinnor behandlas mer jämlikt. Hon hade en god känsla för ekonomi, visste att stora projekt kostade stora pengar, och hon utnyttjade sina kontakter i den brittiska överklassen för att skaffa fram resurser. Dessutom krävde hon att arbete – även kvinnligt sådant – skulle belönas med rimlig ersättning.

Hon var ingen Florence Nightingale – i varje fall inte en sådan person som hennes namn kom att symbolisera genom åren. Det framgår tydligt i den nya bok som författaren och journalisten Åsa Moberg har skrivit. »Hon var ingen Florence Nightingale – människan bakom myten« berättar om Florence Nightingales mångbottnade samhällsengagemang och avsevärda kunskaper på en rad områden, allt från folk-

hälsa och statistik till österländska religioner och prostitution. Florence Nightingale var också en otroligt produktiv skribent av böcker, avhandlingar, essäer och brev. Hennes samlade verk i sexton digra volymer håller just på att ges ut av Wilfrid Laurier University Press, ett universitetsförlag i Kanada, som nu har hunnit fram till band tio.

Florence Nightingales bestående insatser för sjuksköterskeyrket skildras ingående i Åsa Mobergs bok. Hjältinnan från Scutari är nämligen grundaren av världens första regelrätta sjuksköterskeutbildning, som startade i London 1861. Dessförinnan hade kvinnor som ägnade sig åt vården av sjuka, i synnerhet sårade soldater, en ganska låg status i samhället och betraktades till och med som moraliskt något suspekta.

På Florence Nightingales 1-åriga sjuksköterskeutbildning, som var förlagd till St Thomas' Hospital i London, studerade eleverna gratis, fick mat och husrum, hjälp med tvätt och även lite fickpengar. Kvinnorna som skulle bli sjuksköterskor fick lära sig – förutom punktlighet, lågmäldhet och lugn, pålitlighet och personlig snygghet – att lägga om sår och andra skador, men också att »... vara i stånd att uppfatta varje förändring i patientens ansikte utan att förorsaka honom den ansträngning som består i att han måste tala om vad han känner ...«

Eleverna som fullgjorde utbildningen och ville skaffa sig kompetens som avdelningsföreståndare fick även undervisning i sjukhusadministration och i konsten att hantera ett linneförråd.

FLORENCE NIGHTINGALE
på fältsjukhuset i Scutari.
Illustration av W Hatherell i Illustrated London News, 1904.
Foto: Mary Evans/IBL Bildbyrå.

ÅSA MOBERG
»Hon var ingen Florence Nightingale – människan bakom myten«, Natur & Kultur, 2007, ISBN 978-91-27-11482.

AKADEMISKA SJUKHUSET

Denna byggnad stod färdig 1867 och ansågs då som norra Europas moder-naste sjukhus.

Foto: Elisabet Dillners samling, Medicinhistoriska museet i Uppsala

EMMY RAPPE 1835–1896, pionjär inom svenskt sjuksköterskeväsande.

Foto: Elisabet Dillners samling, Medicinhistoriska museet i Uppsala

Florence Nightingale ville mycket medvetet sprida sina kunskaper i sjuksköterskeyrket även till andra länder än England. Sjuksköterskeskolan hon startade hade således elever från hela världen som återvände till sina hemländer efter fullgjord utbildning och tog med sig sina nyvunna kunskaper för att tillämpa dem också på hemmaplan.

Den första svenska sjuksköterskeeleven på St Thomas' Hospital var 31-åriga Emmy Carolina Rappe från Småland. Hon skickades till London av Svenska Röda korset, eller som organisationen då hette: »Föreningen för frivillig vård av sårade och sjuka i fält«.

Emmy Rappe började sin utbildning till avdelningsföreståndare på sensommaren 1866. I samband med att hon kom till London fick hon också träffa Florence Nightingale personligen, en speciell ynnest som verkligen inte visades varje sjuksköterskelev. Det korta men »oförglömliga« mötet med »Miss Nightingale« gjorde ett så starkt intryck på Emmy Rappe att hon höll kontakten med sin idol i flera år. Brevet hon skrev från Sverige finns utgivna i en tunn bok med titeln »God bless you, my dear miss Nightingale. Letters from Emmy Carolina Rappe to Florence Nightingale 1867–1870«.

I breven berättar Emmy Rappe detaljerat om sitt möte med den svenska sjukvården. Hennes nästan fotografiska beskrivningar av sjukhusmiljöerna och detaljerade skildringar av stämningar och arbetsrutiner på vårdavdelningarna är levande medicinhistoria.

»När jag var i England visste jag knappt någonting alls om svenska sjukhus – och faktiskt kunde jag inte föreställa mig att de var så usla som de verkligen är. Och doktorerna är ändå mycket noga med att hålla fast vid alla gamla avskyvärda rutiner och vill inte tillåta några förändringar eller förbättringar.«

Emmy Rappes karriär börjar i Göteborg med ett kort inhop på »ett trevligt litet sjukhus« med rena och bekväma vårdavdelningar men »hemsk« atmosfär. Positivt är dock att »... doktor Liborius är mycket mån om att höja sjuksköterskornas kunskaper – därför tar han dem med sig både till operationer och till obduktioner och visar hur människokroppen är beskaffad, och förklarar för dem varför det ena eller andra förskrivs till patienterna etc.«

Seramfimerlasarettet i Stockholm, där hon också arbetar en kortare tid sommaren 1867, får däremot ett hårdare omdöme:

»Det liknar mer ett bårhus än ett sunt sjukhus, och sjuksköterskorna och sjukvården är mer än gräsliga. Jag kan verkligen inte förstå hur en trevlig och duktig man som professor Santesson (klinikkhefen) kan och vill ha ett så dåligt sjukhus. För trots att Sverige är fattigt är det ingen ursäkt att ha det på ett sådant sätt som vi har det nu på våra sjukhus. Jag har inte ord för hur upprörd jag är att se detta elände. För just det här sjukhuset finns ingen hjälp...«

Med sin nya utbildning i Florence Nightingales metoder känner Emmy Rappe att hon skulle kunna åstadkomma en förändring, men hyser inga större förhoppningar om att få chansen:

»Om det här sjukhuset skulle hamna i goda händer – jag menar en bra kvinnlig föreståndare med bra sjuksköterskor – så kunde det bli till stor nytta och lindring för många som nu plågas och som nu är i avsaknad av all form av bekvämlighet och lindring. Men en föreståndare betraktas nästan som överflödig, och sjuksköterskorna utan en kvinnlig chef kommer snart att förvandlas till vrak. --- men o vad jag önskar att jag kunde göra lite nytta, så att läkarna skulle övertygas om det goda i att ha en kvinnlig ledare på deras sjukhus.«

I ett PS till brevet blir hon plötsligt ängslig att hon sagt för mycket och väddar till »Miss Nightingale«: »Var så snäll och berätta inte för någon om våra svenska sjukhus.«

Men det var vid det nybyggda Akademiska sjukhuset i Uppsala som Emmy Rappe hoppades kunna omsätta sina kunskaper i praktiken. Redan när hon tillträdde sin tjänst där som föreståndare på den kirurgiska avdelningen den 29 juli 1867 delade hon ut egenhändigt gjorda förkläden och hättor till sina sjuksköterskor, så att de inte skulle se ut som sjuksköterskorna gjorde på Serafimerlasarettet: »... för sjuksköterskorna (där) såg värre ut än skurgummorna på St Thomas' Hospital i London.«

Emmy Rappe visste också att hon måste ta det försiktigt med reformer och skrev till Florence Nightingale:

»De båda chefsläkarna är ganska trevliga karlar och vill ha ordning på sitt sjukhus, men gamla fördomar och brist på pengar förhindrar en god utveckling på många områden. Jag måste vara mycket försiktig i vad jag gör, men samtidigt målmedveten, för om jag låter doktorerna förvandla mig till en livlös maskin i

deras tjänst, som sjuksköterskor alltid har varit hitills, kommer jag aldrig att kunna göra någon nytta. --- Det kommer att ta en viss tid innan den allmänna uppfattningen om sjuksköterskearbetet förändras, men jag hoppas att saker och ting kan förändras gradvis och bli annorlunda.»

En reform som det var omöjligt att få gehör för gällde beredskap:

»Doktorerna vill inte tillåta att jag har nattsjuksköterskor. Jag tycker det är grymt, men de säger att de inte har resurser. --- Det är bara mycket sällan som vi har så svåra fall att sjuksköterskorna måste vaka på natten, men det har hänt några gånger – annars är dörren till sjuksköterskans rum alltid öppen nattetid, och patienterna måste ropa om de behöver någonting. I varje sal finns bara upp till åtta sängar, och sjuksköterskans rum finns hennes två sjuksalar. Salarna är vackra och bekväma och liknar mer trevliga rum än sjuksalar – mycket hemtrevligt tycks det för de stackars patienterna.»

Det nya sjukhuset som ännu inte är riktigt färdigbyggt tilltalar Emmy Rappe i hög grad. Beskrivningen hon skickar till Florence Nightingale är lyrisk:

»Korridoren som går runt hela sjukhuset är som en lång vacker salong med soffor, dricksfontäner och blommor – och där kan patienterna roa sig i solskenet om dagarna och i gaslågors sken på kvällen. Korridoren är varm så att de kan gå ut dit även på vintern. Jag kan knappast önska mig ett vackrare sjukhus än detta, även om många saker är enklare och fattigare än i England, som exempelvis maten och sängkläderna, etc. --- Sängarna är vackra, grönmålade i järn och vi har fina filtar och lakan – men bara halmmadrasser och kuddar fyllda med tagel – och för patienter som är magra och skröpliga och sängliggande hela tiden har vi mycket tunna tagelmadrasser ovanpå halmmadrasserna – och då blir det mycket trevligt ... Halmmadrasser o d förefaller nog som mycket dåligt i England – men de här och de andra sakerna passar för behov och vanor hos de fattiga klasserna i Sverige.»

»Vackert rent, ljus och luftigt är hela sjukhuset. Såväl patienterna som sjuksköterskorna bär 'uniform' – patienternas är grov och enkel, men trevlig och praktisk. Renlighet är den ledande tanken bakom allting. Patienterna är inte tillåtna att ha en enda sak hos sig som är deras, utan så fort de kommer till sjukhuset sätts de i ett bad och kläs sedan i sjukhuskläder och får sedan alla sina behov tillgodosedda här ...»

Arbetsschemat under en vanlig dag på sjukhuset följde strikt den ordning som tagits fram vid Florence Nightingales sjuksköterskeskola. Häpnadsväckande nog präglar detta schema från 1860-talet än i dag, och på sjukhus över hela världen, ruljansen på en vårdavdelning.

På Emmy Rappes avdelning i Uppsala var också allt morgonarbete avklarat senast kl 8.30, då kom läkarna. De ägnade sig åt patienterna mellan 9 och 12, och klockan 13 serverades middagsmaten. På eftermiddagarna var det lugnt och stilla. Patienterna fick ta emot besök tre dagar i veckan mellan 15 och 17. Klockan 17 serverades te med smör och bröd till, vilket gällde som kvällsmat. Klockan 20 skulle det vara tyst och alla patienter i säng. Gaslågorna skruvades ner, och salen var i ordning i alla avseenden.

Patienter, utom i svårare fall, fick sina sängar bäddade bara en gång, om morgnarna. Varje söndag lades ett rent överlakan på varje säng, och det tidigare överlakanet togs till underlakan. Örngott användes inte.

Naturligtvis måste ofta undantag göras från denna regel och lakan bytas dagligen.

Under hela sin tid i Uppsala, parallellt med sina ordinarie uppgifter, arbetade Emmy Rappe också med att utbilda sjuksköterskor. I ett av sina sista bevarade brev till Florence Nightingale, i augusti 1870, skriver hon: »Femton praktikanter har jag utbildat till sjuksköterskor sedan jag kom hit. En av dem är gift – en är död – återstår alltså tretton. Några av dem är mycket bra sjuksköterskor – andra är det inte – i varje fall inte enligt min smak. Men de är sjuksköterskor – och ju mer erfarenhet jag får, desto färre blir de sjuksköterskor som inte är bra – får jag hoppas.»

Efter tio år i Uppsala antog Emmy Rappe ett erbjudande om arbete på ett privat sjukhus utanför staden, och ytterligare tio år senare drog hon sig tillbaka från yrket av hälsoskäl. Brevväxlingen mellan henne och Florence Nightingale upphörde redan 1870.

Hur Florence Nightingale i England använde informationen hon fick från Emmy Rappe i Sverige, eller vad hon ansåg om svensk sjukvård över huvud taget, vet man tyvärr inte. Svarebrev till den svenska eleven finns inte kvar – de brändes troligen av en släkting till Emmy Rappe tillsammans med hennes övriga efterlämnade papper på en herrgård i Småland.

Gabor Hont
frilansjournalist
gabor.hont@rxmedia.se

KORRIDOREN
i det nya sjukhuset i Uppsala är som en ljus och varm salong inredd med soffor och blommor, skrev Emmy Rappe i brev till Florence Nightingale.

Foto: Elisabet Dillners samling, Medicinhistoriska museet i Uppsala